LIMBAJ BISERICESC SAU STIL RELIGIOS?

MARCU MIHAIL DELEANU

Cuvinte-cheie: *stil religios, limbaj bisericesc, slavonisme, neologisme*

1. În aceste rânduri din volumul de cinstire a Î. P. S. Nicolae, Mitropolitul Banatului, nu vom relua cele scrise cândva despre **stilul religios** al limbii române literare. Explicam atunci („Limbă şi literatură", II, 1997) motivele pentru care ar fi de preferat denumirea **stil** în loc de **limbaj** şi de ce nu a fost remarcat acest stil înainte de 1989. Reamintesc însă că sintagma **stil religios**, fără a fi numită ca atare, era subînțeleasă într-un studiu al Lidiei Sfîrlea (publicat în 1972) despre *delimitarea stilurilor literare româneşti* pe baza cercetării *Bibliei* în comparație cu texte beletristice, ştiințifice şi juridice. Despre *stilul cărților religioase* româneşti din secolele XVI-XVII scrisese şi D. Macrea. *Stilul religios* al limbii române literare este recunoscut, după 1990, de Dumitru Irimia (*Introducere în stilistică*, 1999, p.66) şi de Rodica Zafiu (*Diversitatea stilistică în româna actuală*, 2001, *passim*).

2. Limajul bisericesc, despre care a scris Gheorghe Chivu, este numit **limbaj liturgic** de Maria Ivăniş Frențiu (*Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, 2013). Un element comun celor doi cercetători este scoaterea comunicării (scrise, orale) cu mesaj religios din sistemul stilurilor limbii române literare. Gheorghe Chivu, citat de Maria Ivăniş Frențiu (la p.14), susține că limbajul bisericesc este mai mult decât *un simplu stil* al românei literare actuale (*prin definiție laică*). El constituie „o variantă funcțională paralelă şi echivalentă cu ceea ce am putea numi *limbajul laic* (s.a.) [...] Varianta literară religioasă reflectă dimensiunea spirituală a culturii noastre".

BDD-A13033 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 11:25:01 UTC)

2.1. Opiniile autorilor citaţi converg spre ideea că variantele diastratice ale limbii naţionale, *limbajul popular* şi *limba literară*, au, fiecare, o variantă *laică* şi o variantă *religioasă*. Maria Ivăniş Frenţiu subliniază „existenţa, în arhitectura limbii române, a variantei literare religioase, paralelă cu cea laică" (p.9). O constatare asemănătoare făcuse Ion Nicola în articolul *Limba noastră bisericească*: aceasta are „un caracter deosebit de cea vorbită şi literară *laică* (s.n.)" (în „Mitropolia Banatului", 1965, nr. 7-9, p. 605). Despre limba română ca *limbă de cult* scrisese, cu un an înainte, Petru Bogdan, sub acelaşi titlu: *Limba noastră bisericească* (în „Mitropolia Banatului", 1964, nr. 9-10, p. 547-561), iar sintagma *limbaj liturgic* apare la *Poşta redacţiei* din „Altarul Banatului", 1990, nr. 11-12, p. 138.

2.2. Variantei limbii române numite *limbajul bisericesc* îi corespunde, în opinia Mariei Ivăniş Frenţiu, o **funcţie liturgică** a limbii (p.24, 36). La Rodica Zafiu este numită **funcţie religioasă**, sintagmă mai potrivită de vreme ce *limbajul liturgic* este, la Maria Ivăniş Frenţiu (p.17), o variantă a *limbajului religios*. Mergând pe această cale, apare însă întrebarea dacă nu se poate vorbi de o funcţie... matematică a limbii şi, de ce nu, de limba română a lui Sadoveanu, a lui Eminescu? Iorgu Iordan a scris despre *Limba lui Creangă* şi despre *Limba „eroilor" lui Caragiale*.

2.3. Înainte de 1989 cercetarea lingvistică a textelor religioase făcea parte din underground-ul stilisticii funcţionale şi literare, ascunsă sub titluri care mascau, nu din vina autorilor, adevăratul scop al acestora. După 1990 textele religioase au devenit un teren fertil pentru cercetarea filologilor, cu rezultate notabile în stilistica lingvistică şi în cea literară.

2.4. Sintagma **limbaj bisericesc**, frecventă în studii din ultimele două decenii, continuă, semantic şi conceptual, mai vechea formulare *limba cărţilor bisericeşti* a lui Onisifor Ghibu (*Limba nouălor cărţi bisericeşti*, Sibiu, 1906) şi a lui S. G. Vârgolici (*Reforma limbei din cărţile bisericeşti*, în „Convorbiri literare", 1877, nr. 11, p.433-441).

3. În continuare, ne vom ocupa doar de acest articol al cunoscutului junimist ieşean care aduce în discuţie câteva aspecte ale preocupărilor din epocă pentru stilul cărţilor bisericeşti în contextul consolidării variantelor funcţionale ale limbii literare: **a.** continuarea procesului de românizare (Maiorescu spune: *simţul naţionalităţii* în

BDD-A13033 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 11:25:01 UTC)

limbă) a limbii cărţilor bisericeşti prin renunţarea la slavonismele care puteau fi înlocuite, chestiune în care s-au pronunţat şi bănăţenii C.D. Loga, Eftimie Murgu, Simeon Mangiuca; **b.** evitarea neologismelor romanice şi latiniste dacă există în limbă un cuvânt vechi de origine latină. Din articolul lui Vârgolici se vede că bătălia împotriva preluării fără temei a neologismelor în limba română a fost dusă, la „Convorbiri literare", nu doar de Titu Maiorescu.

3.1. S.G. Vârgolici deplânge încercarea episcopului Melchisedec al Dunării de Jos de a înnoi limba cărţilor de cult mai mult decât o făcuse mitropolitul Veniamin Costache începând cu 1818. În vremea şi prin osteneala acestuia, *blagoslovenie* a fost înlocuit cu *binecuvântare*, sinonime citate şi de Maiorescu, adăugând: *precistă* devine *preacurată*, iar *blagoveştenie* devine *bunavestire*. În studiul despre neologisme din 1881, Maiorescu notase termeni din limba veche înlocuiţi de neologisme, fără a observa însă că în scrierile bisericeşti s-au păstrat *îmbelşugare* pentru „abundenţă", *jertfă* „sacrificiu", *a nădăjdui* „a spera". În acest registru semantico-stilistic adăugăm că *mustrare de cuget* este mai potrivit contextului comunicaţional religios decât *proces de conştiinţă*.

3.2. *Oratoriul* episcopului Melchisedec, de care se ocupă Vârgolici, îl nemulţumise şi pe Titu Maiorescu. Pentru început, Vârgolici se referă la două tipărituri ale episcopului locţiitor de Buzău, Dionisie, care ilustrau „calea ce trebuie a urma în desluşirea cărţilor bisericeşti şi în *curăţirea* limbei bisericeşti *de vorbele slavone care pot fi scoase fără neajuns* (s.n.), ca unele care n-au dobândit încă împământenirea deplină sau se pot înlocui cu altele curat româneşti şi înţelese de popor". Sunt remarcate, de Vârgolici, *binecuvântare* pentru „blagoslovenie" şi *mărire* pentru „slavă".

3.3. Vârgolici constată că episcopul Dunării de Jos (fără a-l numi) a tradus/ înlocuit cu neologisme nepotrivite cuvinte înstăpânite în limba cărţilor bisericeşti, precum *Psaltirea* din 1817 de la mănăstirea Neamţ, spre exemplu. Lucrarea lui Melchisedec a avut scopul, după cum însuşi mărturisea, de „a traduce rugăciunile *într-o limbă* pre cât s-a putut *mai cultă* [...], a înlătura pleonasmurile inutile, *arhaismii* (s.n.) neestetici şi barbari". Vârgolici respinge pe „glorie" în loc de *mărire, slavă*, „plinitate" în loc de *plinire*, „creatorul"

BDD-A13033 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 11:25:01 UTC)

pentru *făcătorul*, „dreptate” pentru *milostenie, îndurare*. Secvența *Toată firea îngerească s-a minunat* a devenit, în *Oratoriul* lui Melchisedec, „Toată estimea îngerilor a admirat...”. Din aşezarea în paralel a rugăciunii *Rânduiala împărtăşirii*, a lui Vasile cel Mare, aşa cum e scrisă în *Ceaslovul* tipărit la Neamț în 1874, cu textul din *Oratoriul* lui Mechisedec, rezultă modificările făcute de acesta împotriva normelor din limba cărților bisericeşti: „Fiiule compururefiitoriu şi confără-început al Tatălui”, scrie Melchisedec pentru: *Fiul Tatălui celui fără de început*; „te-ai investit în corp” = *te-ai îmbrăcat în trup*; „firea noastră cea coruptă de păcat” = *cea stricată de păcat*; „pleacă urechea ta mie” = *către mine*; „demn” = *vrednic*; „convertirea mea” = *întoarcerea mea*; „plăzmuirea” = *făptura*; „nedemn” = *nevrednic*; „netrebnicind icoana ta” = *spurcând chipul tău*; „îndrăznind la nemăsurata misericordie a ta” = *nădăjduindu-mă spre milostivirea ta fără număr*; „Pângăriciunea corpului şi a duhului” = *spurcăciunea trupului şi a sufletului* ş.a.

3.4. Față de asemenea încercări nepotrivite cărților bisericeşti, Vârgolici optează pentru „curăția, simplicitatea şi limpezeala limbii [...] mersul firesc şi nesilnic al frazei din Ceaslov”. Salvarea limbii din cărțile bisericeşti, păstrarea specificului conceptual şi semantic pot fi asigurate şi de preoți, prin instruirea lor seminarială în acest spirit, scria Vârgolici. Aceste imperative sunt valabile şi pentru vremea noastră, când auzim, de la amvon, termenii „activitate” pentru *lucrare*, „program” pentru *rânduială*, „a deceda” pentru *a răposa*. Vârgolici continuă seria neologismelor citând din glosarul care însoțea *Oratoriul* lui Melchisedec: *abil, abstinență, acceptabil, enormitate, fermitate, implorare, plagă, sobru, violență* etc. El recunoaşte că sunt „împrejurări când primirea cuvintelor nouă este neapărată” dacă nu avem în limbă termeni pentru noțiuni noi din ştiință, tehnică, artă. Însă o *limbă cultă* cum este cea din *Oratoriul* lui Melchisedec nu era un mijloc potrivit pentru a chema poporul „la vechea credință şi cucernicie”, *căzute* şi în acele zile.

3.5. Ecouri ale preocupărilor de folosire cumpătată a neologismelor s-au făcut auzite şi în Banatul acelor ani. În studiul *Unele ingerințe stricăcioase limbei* („Foaia diecesană”, 1891, nr. 38, 39, 40), Gherasim Sârb recomanda *inteligenței* române, prin care

BDD-A13033 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 11:25:01 UTC)

înțelegea şi clerul, „să folosească neologismele *de proveniență latină* atât în vorbire, cât şi în scriere, *numai atunci când pentru anumite noțiuni lipsesc în limbă cuvinte* (s.n.) încetățenite de mai nainte". De unde se vede că revista „Convorbiri literare" şi scrierile lui Titu Maiorescu erau citite la Caransebeş, eparhie în care păstorise unchiul său, episcopul Ioan Popasu.

Bibliografie

Chivu, Gheorghe, *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, „Limba română", XLIV, 1995, nr. 9-12.

Chivu, Gheorghe, *Civilizație şi cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual,* în *Conferințele Academiei Române*, 1997.

Deleanu, Marcu Mihail, *Stilul religios al limbii române literare*, „Limbă şi literatură", 1997, vol. II, p. 28-39.

Frențiu, Maria Ivăniş, *Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, Casa Cărții de Ştiință, Cluj-Napoca, 2013.

Ghibu, Onisifor, *Limba nouălor cărți bisericeşti*, Sibiiu, 1906.

Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.

Macrea D., *Probleme de lingvistică română*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1961.

Nicola, Ion, *Limba noastră bisericească*, „Mitropolia Banatului", 1965, nr. 7-9.

Sârb, Gherasim, *Unele ingerințe stricăcioase limbei*, „Foaia diecesană", 1891, nr. 38, 39, 40.

Sfîrlea, Lidia, *Contribuții la delimitarea stilurilor literare româneşti*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, vol. II, Editura Academiei, 1972, p. 145-206.

Vârgolici, S. G., *Reforma limbei din cărțile bisericeşti*, „Convorbiri literare", 1877, nr. 11, p. 433-441.

Zafiu, Rodica, *Diversitatea stilistică în româna actuală*, Editura Universității Bucureşti, 2001.

CHURCH LANGUAGE OR RELIGIOUS LANGUAGE STYLE?

(Abstract)

Key words: *religious language style, church language, Slavonic terms, neologisms*

The author reiterates and supports the notion of *religious style* of literary Romanian, unlike other researchers who opt for the notion of *church language*. In the second part of the paper, it is discussed an article by S. G. Vârgolici (1877) about the moderate use of neologisms in religious books language.

BDD-A13033 © 2013 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-05 11:25:01 UTC)